

Ісаєв А. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

СУДОВИЙ АКТИВІЗМ ЯК ДЖЕРЕЛО СОЛІДАРНОГО ОБОВ'ЯЗКУ ПОДРУЖЖЯ У ПОЗИКОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Майнові відносини подружжя характеризуються спільністю їх майна, прав та обов'язків. Укладення договору одним із подружжя може приводити до виникнення договірних обов'язків для іншого подружжя. Наведений висновок впливає з ч. 4 ст. 65 Сімейного кодексу України (далі – СК України), згідно з якою договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї [1]. Як бачимо виникнення обов'язку для другого з подружжя пов'язано з декількома умовами: (1) особа, що укладає договір перебуває у дійсному нерозірваному шлюбі; (2) договір, що укладається передбачає одержання майна (договори, які опосередковують перехід права власності, договори, що опосередковують передання майна у користування, договір підряду тощо); (3) договір укладено в інтересах сім'ї; (4) майно одержане за договором, використане в інтересах сім'ї.

За наявності наведених умов виникає договірне цивільно-правове зобов'язання з пасивною множинністю, навіть незважаючи на те, що стороною договору виступав один з подружжя. У разі невиконання договору, співборжники несуть відповідальність перед кредитором. СК України не передбачає особливостей договірної відповідальності подружжя за виключенням положення про можливість накладення стягнення на майно, яке є спільною сумісною власністю подружжя (ч. 2 ст. 73). Натомість питання про те, якою буде ця відповідальність, частковою чи солідарною, вирішив Верховний Суд. Так, Велика Палата Верховного Суду (далі – ВПВС) у постанові від 30.06.2020 року у справі № 638/18231/15-ц (провадження № 14–712 цс 19) констатує наступне:

«...61. Таким чином правовий режим спільної сумісної власності подружжя, винятки з якого прямо встановлені законом, передбачає нероздільність зобов'язань подружжя, що за своїм змістом свідчить саме про солідарний характер таких зобов'язань, незважаючи на відсутність в законі прямої вказівки на солідарну відповідальність подружжя за зобов'язаннями, що виникають з правочинів, вчинених в інтересах сім'ї.

62. Отже, усуваючи наведений законодавчий недолік, Велика Палата Верховного Суду погоджується з відповідним висновком Верховного Суду України, викладеним у постановвах від 27 квітня 2016 року у справі N 537/6639/13-ц (провадження N 6-486цс16) та від 14 вересня 2016 року у справі N 334/5907/14-ц (провадження N 6-539цс16), про солідарний характер відповідальності подружжя за зобов'язаннями, що виникають з правочинів, вчинених в інтересах сім'ї, якщо інше не передбачене такими правочинами...» [2].

Необхідно зауважити, що такий висновок ВПВС конфліктує з теорією цивільно-правової відповідальності та положеннями Цивільного кодексу України про виконання зобов'язань, а саме ст. 541 ЦК України, згідно з якою солідарний обов'язок або солідарна вимога виникають у випадках, встановлених договором або законом, зокрема у разі неподільності предмета зобов'язання [3]. Ураховуючи те, що згадана постановова ВПВС, у тому числі, стосувалася обов'язків подружжя з договором позики, що був укладений одним із подружжя, можна говорити про ситуацію НЕ пов'язану з неподільним предметом зобов'язання. Договором солідарний обов'язок також не передбачався.

Таким чином, ВПВС фактично встановила солідарний обов'язок подружжя у випадку, який непередбачено договором та/або законом. Обґрунтовуючи таке рішення ВПВС зазначає таке:

«...53. Велика Палата Верховного Суду вважає слушними доводи Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду в ухвалі від 13 листопада 2019 року щодо змісту статті 541 ЦК України, який свідчить про те, що солідарне зобов'язання виникає лише у випадках, встановлених договором або законом. Тобто солідарні зобов'язання виникають лише у випадках, передбачених договором чи актом чинного законодавства...

54. Разом із цим Велика Палата Верховного Суду зауважує, що одним із завдань суду, а Верховного Суду зокрема, є тлумачення чинного законодавства, усунення недоліків законодавчої техніки та нормативних прогалів.

55. Завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою

ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

56. Тлумачачи закон під час його застосування до конкретних правовідносин, суд повинен керуватися як завданням судочинства так і загальними засадами цивільного законодавства, серед яких, зокрема, визначені справедливість, добросовісність та розумність...» [2].

Вбачається, що описана ситуація стосується так званої судової правотворчості, яка є одним з проявів судового активізму. Таке явище, як судовий активізм сьогодні знаходиться у полі зору науковців та практиків. Звертається увага на те, що суд не має перетягувати на себе повноваження та компетенції парламенту й не може підміняти собою законодавця, однак навіть у таких умовах залишається багато простору для судового активізму для подолання колізій та прогалин [4].

Крім того, дослідники вказують, що судовий активізм також може проявлятися у простому тлумаченні норм закону. Це стається у тому випадку, коли суддя може інтерпретувати закон у спосіб, що не узгоджується з позицією законотворців, які писали його текст. Таку діяльність судів прийнято позначати як суддівське законодавство [5].

З огляду на аргументи ВПВС висновок про виникнення солідарного обов'язку подружжя у розглядуваному позиковому правовідношенні був проявом судового активізму з метою подолання прогалини у законі за допомогою принципів цивільного права. Проте вбачається, що висновок про наявність прогалини у законі у вищенаведеній справі є передчасним. Так, підставами виникнення цивільно-правового позикового зобов'язання з пасивною множинністю є договір позики та ч. 4 ст. 65 СК України. За загальним правилом якщо у зобов'язанні беруть участь кілька кредиторів або кілька боржників, кожний із кредиторів має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати обов'язок у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або актами цивільного законодавства (ст. 540 ЦК України). Таким чином можна висувати, що чоловік та дружина мають нести часткову відповідальність за невиконання або неналежає виконання договору позики, а застосування аналогії права є невикористаним та передчасним рішенням. Наведене твердження набуває більшої достовірності з урахуванням того, що шлюб на момент розгляду спору було розірвано, а майно поділено за домовленістю сторін.

Підсумовуючи сказане слід звернути увагу на сутність та межі судового активізму при вирішенні справ пов'язаних з майновими відносина-

ми подружжя. Поміркований підхід може забезпечити досягнення мети справедливого правосуддя. Але вихід за межі функцій судової гілки влади, що проявляється у суддівському законодавстві є небезпечним для стабільності обороту.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 №435-IV. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 30.03.2024).

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.06.2020 року у справі №638/18231/15-ц (продовження №14-712 цс 19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458942> (дата звернення: 30.03.2024).

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 №435-IV. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 08.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 30.03.2024).

4. Крат Василь, Бабанли Расім. Принципи права у практиці Верховного Суду: тернистий шлях від букви до духу: *електронний ресурс* URL: <https://www.deadlawyers.org/de-take-narysano/> (дата звернення: 30.03.2024).

5. Звіт «Судовий вплив: роль судів у реалізації реформ в Україні»: *електронний ресурс* URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/ALI-Judicial-Impact-UKR.pdf>

Кочин В. В.

кандидат юридичних наук, старший дослідник, Конституційний Суд України, науковий консультант судді; Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, старший науковий співробітник відділу приватного права та процесу

ФАКТИЧНИЙ ШЛЮБ: МЕЖІ ДЕРЖАВНОГО ВИЗНАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Особливість приватного права загалом, та сімейного права зокрема, полягає у мінімізації публічного впливу на суспільні відносини, які формуються між приватними учасниками. В межах розуміння стадійності механізму правового регулювання для приватних відносин цілком «при-